

DÂD HARFİNİN OKUNUŞ ÖZELLİĞİ*
MUHAMMED MER'ÂŞÎ (SAÇAKLIZÂDE)'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Yrd. Doç. Dr. Remzi ATEŞYÜREK**

ÖNSÖZ

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'i sâde, anlaşılır bir üslûpla ve anlamını örtecek bir eğrilik olmadan, fasih bir Arapça ile indirmiştir. Bu sebeptendir ki, her Kur'an okuyucusunun, Kur'an'ı okurken dilini hata (lahn)dan koruması gerekir. Kırâat bilginleri ilâhi kelâma yakışır bir tarzda Kur'an'ın kelime ve harflerinin nasıl telaffuz edileceğine dair ölçüleri belirlemişlerdir. Bu itibarla her akl-ı selim sahibi Kur'an okuyucusu, bu konuda bir dayanağı olmadan, belli-belirsiz ortaya atılan sözlere değil, konunun uzmanı olan âlimlerin eserlerinde tespit ettikleri usul ve kaidelere uymalıdır.

Kur'an tilâvetinde, harflerin sıfatları ve mahreçlerinin önemli bir yeri vardır. Harflerin sıfatlarına özen göstererek telaffuz edeceğimiz harflerin başında "Dâd" harfi gelmektedir. Bu harf, okuyucular arasında ses itibariyle farklılıklar arz etmektedir. İslâm ülkelerinde, özellikle de Türk hafızları ile, Arap okuyucuları arasında duyum (ses) itibariyle farklılık arz eden harflerin başında "Dâd" harfi gelmektedir.

Müellif Saçaklı zâde Muhammed Mer'âşî (ö.1115/1737) "Dâd" harfinin nasıl okunacağı konusunda " Keyfiyyetü Edâi'd-Dâd" adlı makalesiyle bu harfin doğru okunuşunu gösteren ikna edici ve gönülleri rahatlatıcı deliller ortaya koymuştur. Bu nedenledir ki, Kur'an okuyucularına ışık tutması amacıyla bu eseri Türkçe'ye çevirmenin uygun olacağını düşündük.

* Bu makale " Keyfiyyetü Edâi'd-Dâd" adlı makalenin tercümesidir. Bu makaleyi, Saçaklı zâde lakaplı Muhammed Mer'âşî kaleme almış, Dr. Hatim Sâlih ed-Dâmin de tercümesini yaptığımız ve h. 1130 yılında yazılan bu makaleyi esas alıp diğer üç nüsha ile karşılaştırarak tahkik etmiştir. Bkz. **Mecelletü Mecmei'llüğati'l-Arabiyye**, c. 70, sayı, 4, (1416/1995), Dimaşk, s. 641-657. Tercümede yapılırken makalede geçen bazı tecvîd ve kırâatle ilgili istilahlara tarafımızdan yapılan ilâveler parantez içerisinde (çev.) kısaltmasıyla gösterilmiştir. Tercümede parçanın üslûbuna sadık kalınmıştır.

** OMÜ. İlh. Fak, Tefsir ABD. Öğretim Üyesi.

Yaptığımız bu tercüme, müellif Saçaklı Zâde Muhammed Mer'âşî'nin hayatını ve ulaşabildiğimiz kadarıyla eserlerini de ilave ettik.

Muhammed Mer'âşî (Saçaklızâde) nin Hayatı ve Eserleri

Saçaklızâde lakabıyla şöhret bulan müellifin ismi Muhammed b. Ebi Bekr'dir. Kahramanmaraş'ta doğmuştur. Doğum yerine nisbet edilerek kendisine Mer'âşî denmiştir. Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerindedir. Kahramanmaraş'ta imamlık yapan Mer'âşî, ilim tahsiline memleketi olan Kahramanmaraş'ta başlamış ve daha sonra tahsilini "Tibyân" müellifi Muhammed b. Hamza ile Dârendeli Hamza efendi'den dersler alarak sürdürmüştür. Kahramanmaraş'ta bir süre ikamet ettikten sonra Şam'a giderek bu şehirde ikamet eden bu büyük âlim, Abdül-Ganî en-Nablûsî'den hadis, tefsir ve tasavvuf dersleri de almıştır.

Abdül-Ganî en-Nablûsî'den icâzet alıp tekrar memleketine dönen Mer'âşî, burada hem öğrenci yetiştirmeye ve hem de eserler kaleme almaya başlamıştır. Başta tefsir, kelam, mantık, ferâiz, meânî münâzara ve kırâat alanlarında bir çok eser meydana getirmiştir.

Mer'âşî, ilmi ile amel eden bir âlimdi. 1145/1732'de vefat etti. Vefat ettiği gün Kendisi için şu satırlar yazıldı: "Eş-Şeyh Saçaklı Zâde dünya'dan bekâ'ya irtihal etti."¹

Eserlerinden Bazıları Şunlardır:

- 1-Haşiye-i Tefsir-i Keşşâf alâ Süreti'l-Bakara.
- 2-Aynü'l-Hayât fi Beyani'l-Münâsebât.
- 3-Risâle fil-Âyâti'l-Müteşabihât.
- 4-Risâle fi İmân-i Vâlidî Rasûlillah.
- 5-Gâyetü'l-Burhân fi Tefsir-i Âyet-il-Kürsî.
- 6-Hâşiye alâ Şerh-i Dibâce-i Tarikat-ı Muhammediyye.
- 7-Teshilü'l-Ferâiz.
- 8-İsmetül Ezhân.
- 9-Şübühâtü'l-Kadr.
- 10-Selsebilü'l-Meânî, 4
- 11-Tevdihu Zübdeti'l-Menâzir.

¹ Hayatı için bkz. Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, I, 333; İsmail Paşa el-Bağdâdî İstanbul, 1986, *Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Asâri'l-Musannifin*, Beyrut,1955, VI, 322; M. Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul, 1308, IV, 233-234; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l- Müellifin*, Beyrut, Trz., IX,18.

- 12-Nehrün-Necât.
- 13-Andelibül- Menâzi
- 14-Hâşiye âlâ Şerh-i Risâleti'l-Âdâb Li Taşköprülü-Zâde.
- 15-Takrîrü'l Kavânîn.
- 16-Risâle fi Tecdid-i İmân.
- 17-Risâle fi'l-Fetâva.
- 18-Câmiu'l-Künûz.
- 19-Cühdü'l-Mukill minet-Tecvid.
- 20-Tahrîru't-Takrîr.
- 21-Risâle-i Âdudiyye.
- 22-Tehzîbü'l-Kırâa (33.) cüz.
- 23-Arâis fi'l-Mantık.
- 24-Velediyye.
- 25-Hâşiye âlâ Şerh-i Metâlî.
- 26-Hâşiye âl'el-Hayâlî.
- 27-Risâle fi İtlâfi'l-Kilâbi'l Mudırıra.
- 28-Risâletü't Tenzihât Má'al Hâşiye.
- 29-Neşr-i Teâlî.
- 30-Tertîbü'l-Ulûm.

“DÂD” HARFİNİN EDÂ KEYFİYETİ

Muhakkikin önsözü

İnceleme ve hakkında te'lifte bulunmayı yeğlediğim Kur'ân konularından biri de çeşitli yönleriyle ele alınması gereken harflerdir.

Bu konuyla ilgilenen âlimler, harfleri lügat ve nahiv açılarından ele almışlar ve bunlarla ilgili hükümleri açıklamışlardır.² Söz konusu araştırmalardan en büyük paya sahip olan iki harf ise, dâd (ض) ve zâ (ظ) harfleri olmuştur.

Müellifler bu harfleri incelerken iki yol izlemişlerdir:

1.Sözlük ve Dil yönü:

² Harfler konusunda yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet yüksel , “ Arap Dilinde Me‘ânî ” , (- Hurûf türüne Dâir Literatür çalışmaları) , **Ekev Akademi Dergisi**, yıl, 2004, sayı 20, s. 295-306.

İzlenen bu yolda hedeflenen şey, ya Kur'an'da bulunan dâd (ض) ve zâ (ظ) harflerini içeren kelimelerin sayım ve dökümü ve ya manalarının tefsiri (açıklanması) ya da genellikle zâ (ظ) harfini dâd (ض) harfinden ayırmak için zâ (ظ) harfinin nevini, özelliğini açıkça belirtme ve bununla yetinmedir.

2. Fonetik (ses) yönü:

Burada, harflerin telaffuzu, mahreçleri, sıfatları ve tilâvet³ esnasında bu iki harfin bulunduğu kelimelerin güzel bir şekilde uygulanışı incelenmiştir. Daha sonra araştırmanın akışı genel anlamda birçok kimseye doğru olacak tarzdaki telaffuzu zor gelen dâd (ض) harfi üzerinde yoğunlaşmış ve bu harfle karıştırılabilecek diğer harflerle karşılaştırılması yapılmıştır.

İlk defa tahkikli olarak sunduğumuz risâle dâd (ض) harfinin okunuş tarzını inceler. Çalışma bir giriş, maksad ve hâtime (sonuç) bölümlünden oluşur.

Mukaddime; dört itbâk harfi olan: sâd, dâd, tâ ve zâ harflerinden, her birinin özelliklerinin açıklanması ve özellikle de dâd (ض) harfinin önemini ihtiva eder. Zirâ, risâlenin ana konusu bu harftir.

Amaç bölümü; Mer'âşî'nin dönemindeki geniş bölgelerde tâ (ط) harfindeki tefhîm,⁴ itbâk⁵ ve şiddet⁶ sıfatlarını dâd (ض) harfine vererek

³ Tilâvet: Kur'an'ın sûre ve ayetlerini fâsılasız olarak ve araya hiçbir şey katmaksızın, anlamını da düşünerek okumaktır. Her tilâvet kıraattir fakat her tilâvet kıraat değildir. Kıraat kelimesi tilâvet kelimesinden daha özel olup lafızların ard arda gelmesi de şart değildir. Tilâvet kelimesi daha ziyâde Kur'an'dan olan ve uyulması gereken bir şeyi okumak için kullanılır. Bkz. Râgıb el- İsfehânî, *el-Müfredât fî Garibi'l Kur'an*, Mısır, 1324, s.75.(Çev.)

⁴ Tefhîm, lügatte bir şeyi büyülemek ve kalın yapmak anlamına gelir. Tecvid ilminde ise tefhîm harflerinin telaffuzu esnasında dil kökünün üst damağa yükselmesi sebebiyle harflerin sesinde bir kalınlık oluşması ve bu kalınlık sayesinde ağız içinin sesin sedasıyla dolmasıdır. Kısaca , "harfin kalın okunmasıdır " diyebiliriz. "Râ" harfinin özel okunuşu hariçte tutulacak olursa, tefhîm harfleri (ض ص ط ظ) harfleri ile bu harflerle beraber okunan elif (ا) ile vav (و) harfidir. Bkz. İsmâil b. Hammâd el- Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihahu'l-Arabi*, Beyrut, 1974, I, 228; Muhammed Mekki, *Nihayetü'l-Kavli'l- Müfid fî İlmi't-Tecvid*, Mısır , Trz , s. 93. (çev.)

⁵ Itbâk, lügatte yapışmak, kapamak ve ulaşmak anlamlarına gelir. Tecvid ilminde harf okunurken dil kökünün ortasıyla beraber üst damağa yükselmesine ve yapışmasına (ve bu sebeple de harfin kalın okunmasına) denir. Itbâk harfleri sâd (س) , dât (ض) , tâ (ط) ve zâ (ظ) harfleridir. Bu harfler telaffuz edilirken ses, dil ortasıyla damak arasında akmayıp hapsolünür. Çünkü bu sıfat kuvvetli bir sıfattır. Bkz. Ebû Bişr Amr b. Osmân

bu harfi ta (ط) harfi gibi okumanın yaygınlaştığını anlatır. Bunun yanlışlığını yedi yönden ispatlar.

Sonuç bölümünde ise, amaç bölümünde akla gelen tereddütler müellif tarafından ortadan kaldırılır.

Müellif bu risâleyi kaleme alırken aşağıdaki eserlerden yararlanmıştı:

1-Muhammed Mekki'nin ⁷ “er-Riâye” adlı eseri.

2-Muhammed İbnü'l Cezerînin ⁸ “et-Temhîd fi İlmit Tecvîd” adlı eseri

3-Aliyyül-Kârî'nin⁹ “el-Minâhü'l-Fikriyye âlâ Metni'l Cezeriyye” adlı eseri.

Saçaklızâde lakaplı, Muhammed Mer'âşî'nin bu risalesine gelince; Mer'âşî: Maraş şehrine nispet edilmiştir. Bu şehir, Rum şehirleri ile Şâm arasında bir geçit şehridir.¹⁰

Saçaklı: Türkçe bir sözcüktür. Kirpik sahibi demektir.¹¹

Zâde: Bu da Türkçe bir kelimedir, manası: Asaletli demektir.

Mer'âşî'nin hayatı, çeşitli felsefî ve şerî konulardaki ilmî faaliyetlerle doludur. Öğrencim Dr. Sâlim Kaddûrî Hamd, Mer'âşî'nin “Cühdü'l-Mukîl”¹² isimli eserine yaptığı tahkîkin ön sözünde altmış tane eserinin olduğunu söyler. Burada onun eserlerini saymama gerek yoktur. Mer'âşî h.1150 senesinde vefat etmiştir.¹³

b. Kamber, el- **Kitâb, Kahire** 1982, IV, 82; Abdül- Vehhâb b. Muhammed el-Kurtûbî, **el-Mûdih fi't-Tecvîd** , Ürdün , 2000 , s. 90. (çev.)

⁶ Şiddet lügatte, kuvvet ve kudret anlamlarına gelir. Istilahta, şiddet harfleri olan (ا ج د ق ط) harfleri sükûn ile okunduğu zaman sesin ve nefesin tamamen hapsolünup ak-mamasına denir. Bu harfler telaffuz edilirken mahreç sıkışması sonucu ses kuvvetli bir şekilde çıkar. Seyyid Ali b. Hüseyin (Eskicizâde) , **Terceme-i Dürri Yetim**, İzmir, 1301, s. 28 (mecmua içerisinde); İsmâil Karaçam, **Kur'an-ı Kerim' in Faziletleri ve Okunma Kaideleri, İstanbul**, 1980, s.213. (çev.)

⁷ Muh. Mekki b. Ebî Tâlib el- Kaysî (ö. 437/1045)

⁸ İbnü'l Cezerî.(ö 833 /1429)

⁹ Aliyyül-Kârî (ö.1014 /1606.)

¹⁰ Mu'cemü'l-Büldân, V, 107.

¹¹ Mütercim Âsım, Kamus Tercümesi, İstanbul, 1305, I, 534.

¹² Cühdü'l-Mukîl, s.15-27.

¹³ Hayatı hakkında daha ayrıntılı bilgi için şu eserlere bakılabilir: el-Bağdâdî, **Hediyyetü'l-Arifîn**, II, 322; Zirikli, **el-'elâm**, V1, 60; Ömer Rıza Kehhale, **Mu'cemü'l Müellifîn**, XIII, 14; **Mucemü'l-Müfessirin**, XI, 505; **Mukaddime-i Cühdül-Mukîl**, s.4-27. Saçaklızâde'ye ait olan “Tertibü'l-Ulûm” adlı eser üzerinde çalışıp tahkikini yapan araştırmacı Fadıl Muhammed b. İsmâil es-Seyyid Ahmed'dir. 1408/1988 yılında Beyrut'ta “Darü'l-Beşâiril-İslâm” tarafından neşredilmiştir. Saçaklızâde tefsirinde şöyle der (s.51-52):

“Saçaklızâdenin şöhretine gelince, o iki lafızdan meydana gelmiş bir kelimedir:

1.si Saçaklı: “büyük âlim” demektir.

RİSÂLENİN EL-YAZMA NÜSHALARI:

Bu risâlenin tahkikini dört nüshaya dayanarak yaptım.

Birincisi Nüsha: Amerika'da Princeton Üniversitesindeki nüsha. Bu, nüshaların en eskisidir. Müellif hayatta iken, h.1130 da kaleme alınmıştır. Kütüphanede 5602 demirbaş numaralı gurubun, (11b-13b) sayfeler arasında bulunmaktadır. Bu nüshayı bana teşekkürü borç bildiğim Dr. Muhammed Cebbâr el-Muaybid temin etti.

Nüsha, açık bir hatla yazılmış olup çok güzel bir nüshadır. Nüshanın kenarında âlimlerden birine ait açıklama bulunmaktadır. Her sahifedeki satır sayısı “on dokuz” dur. Saçaklızâde'ye nispet edilen söz konusu risâle şu şekilde bitmektedir:

المسوبة لسجفلى زاده [] عامله الله بالحسنى وزباده [] بقلم الفقير على الحقير العلاءى (كذا) [] حامداً و قد تمّ الرسالة
مصلياً و مسلماً [] فى عصر يوم الأحد [] وهو اليوم الثانى من شهر جمادى الاولى من شهور سنة ثلاثين ومئة بعد الألف [] على نبية
ألف ألف تحية.

Saçaklızâdeye nispet edilen risâle bitmiştir. Allah ona en güzeliyle ve daha güzeliyle muâmele etsin. Bu risâle, fakîr, hakîr, Alâî 'nin kaleminden hamd, salât ve selâm ile Pazar günü yani, 1130 senesinin aylarından, Cemâziyel ülâ ayının ikinci günü satırlara dökülmüştür. Nebi'ye milyon kere selâm olsun.

Bu nüshayı asıl kabul ettim.

İkinci Nüsha: “Darü'l-Kütübi'z-Zâhiriyye” nüshası: (Z)

Bu nüsha, içerisinde ondört risale bulunan 13A- 20A varakları arasında dır. Gayet açık, okunaklı bir hat ile yazılmıştır. Her sahifedeki satır sayısı on dokuz'dur. Demirbaş numarası 6273'dür. İlk varakta temellük kayıt tarihi h. 1257 olarak geçmektedir.

Üçüncü Nüsha: Tunus Milli Kütüphanesindeki nüshadır. (T)

Bu nüsha altı varaktır. Açık bir hat ile yazılmıştır. Haşiyesinde faydalı ek bilgiler mevcuttur. Her sahifede on yedi satır bulunmakta olup, demirbaş numarası 38025'dir.

Nüshanın sonu şu sözlerle biter:

تمت فى سنة ألف ومنتين وثمانية (كذا) وخمسين

2.si (Zâde): Farisiyye asıllı olup Türkçe karşılığı “oğlu” demektir. Bu durumda “Saçaklı zâde” istilâhının anlamı; Hocaların hocasının oğlu demek olur. Sonra bu tefsirin 52. sahi fesinin ilk dipnotunda şu ilave vardır. Bana bu bilgiyi İstanbul Üniversitesinden Mekke'ye Hac Araştırmaları Merkezine geçici olarak görevlendirilen arkadaşım saadetin Ünal bildirdi.

Dördüncü Nüsha: Irak Müzesindeki nüshadır.(M)

Bu nüsha, o kütüphânedeki 11068 demirbaş numarasında yer alan risaleler mecmuasının 6. risalesidir ve dört varaktan ibarettir. Her sahifedeki satır sayısı 17'dir. Nüsha eskidir ve nüsha'nın baş tarafından dört varak eksiktir. Bunu, bana teşekkürü borç bildiğim Doktor Gânim Kaddûrî Hamd temin etmiştir.

Hamd, bizi buna ulaştıran Allah içindir; çünkü eğer O bize yol göstermeseydi, biz asla doğru yolu bulamazdık! Başarım Allah'a bağlıdır. Ona yöneldim, Ona tevekkül ettim.

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlarım. O'na hamd ederim. Resûlüne ve âline selâm olsun.

Saçaklızâde diye tanınan ve ilâhî rahmete muhtaç olan Muhammed Mer'âşî (Saçaklızâde) , her türlü noksanlardan münezze¹⁴ olan Allah onu saâdet ve afiyetle şereflendirsin- şöyle demektedir:

Bu ifadeler, dâd-ı mu'ceme'nin¹⁵ okuyuş tarzıyla ilgilidir. Bu risâlede mukaddime, maksad ve hatime bulunmaktadır. Mukaddime-deki izahlar şunlardır:

İtbâk harfleri dört tanedir: Bunlar tâ (ط), dâd (ض), sâd (ص) ve zâ (ظ) harfleridir.

Bu harflerden birkaç tanesi diğerlerinden itbâk yönüyle kuvvetlidir. Tâ (ط), harfi bunların en kuvvetlisi, zâ (ظ) ise, bunların en zayıfıdır. Dâd (ض) ile sâd (ص), itbâk'da orta kuvvettedirler.

İtbâk: Dilin arkasının üst damağa yapıştırılıp, havanın dil ile üst damak arasında sıkışıp yoğunlaşmasına denir. Muhammed Mekki'nin "er-Riâye" adlı eserinde böyle açıklanmıştır. ¹⁶

Tâ-ı Mühmele ¹⁷ telaffuz edilirken dilin sırtı, üst damağa sağlam bir tabak şeklinde yapışır¹⁸ ve diğer üç¹⁹ harfin tersine kendisinde bu-

¹⁴ Bu ifâdenin Tunus nüshasında kaydı yoktur.

¹⁵ **منجمة** : Mu'ceme, noktalı olan, nokta sahibi harf demektir. Şeklen birbirine benzeyen harfler nokta ile birbirlerinden ayırt edilirler. Meselâ bu harflerden şîn, dâd (ض) ve zâ (ظ) gibi harflere bu sebeple "dâd-ı mu'ceme" ve "zâ-i mu'ceme" denilmiştir. Bkz. Celâleddin Karakılıç, **Tecvid ilmi**, Ankara, 1972, s.44. (Çev.).

¹⁶ Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Talib el- Kaysî , **Kitabü'r-Riâye li Tecvidi'l-Kirâati ve't-Tahkiki Lafzî't- Tilâve**, Ürdün, 1988, s. 122.

¹⁷ Tâ-i Mühmele: Noktasız olan harf demektir. Şekil itibariyle birbirinin aynı olan ve bir nokta ile ayırt edilen harflerden şîn, sâd ve tâ gibi noktasız olanlarına denir. Karakılıç, **Tecvid ilmi**, a. y, s. 44 (Çev.)

¹⁹ Asıl nüshada "es-Selâsetü" ifâdesi, Irak ve Tunus nüshalarında "es-Selasü" şeklinde kayıtlıdır.

lunan cehr, ve şiddet sıfatlarından dolayı hava tamamen dil ortası ile damak arasına sıkışır.

Aliyyü'l-Karî (ö.1014)²⁰ mukaddime-i İbnü'l-Cezeri şerhinde şöyle der: Tâ-i Mühmele (ط) gibi kuvvetli sıfatları kendinde bulunduran harf, en kuvvetli harftir. Tâ harfinin dışında kalan diğer üç²¹ harfte rihvet sıfatı vardır. Rehâvet, esas itibariyle sesin sıkışmayıp kolaylıkla akmasıdır.²² Şiddet ise; sesin tam olarak sıkışmasıdır. Dâd harfi ile gayn harfine gelince, bu ikisinde ses akar, nefes akmaz.²³

Nefesin akmamasının maksadı, ses olmadan onun akmaması demektir. Tıpkı mehmûs²⁴ harflerinin durumunda olduğu gibi. Bu harfleri telaffuzda sesle birlikte akan nefesin bir bölümü geri kalır. Ancak bu, asıl itibariyle nefesin sessiz akması demek değildir. Çünkü sesin akması, nefes akımı olmaksızın mümkün olmaz.. Bu konu ile ilgili geniş açıklama Aliyyü'l-Kârî'nin kitabında mevcuttur.²⁵ Dâd-ı mu'ceme'de²⁶ istitâle sıfatı vardır. İstitâle, dilin kenarının başlangıcından sonuna kadar lâm'ın mahrecini de kapsayacak şekilde sesin uzamasına denir. Aynen med harfinde olduğu²⁷ gibi. Ancak med harfinden farkı şudur: Caberî'nin²⁸ dediği gibi, istitâle durumunda olan harf, mahrecinde icra edilir, med yapılan (uzatılan) harfler ise, harfin kendisinde gerçekleşir. "akma", uzama anlamındadır. Sâkin fâ ile okunan "Nefs" kavramı zât anlamındadır. Yahut da fâ harfinin fethası ile "Nefes" de olabilir. Bu okunuşa göre cümlelerin açık ifadesi şöyle olur: Sesle birlikte çıkan nefes, uzatılan²⁹ mahrecinin başından sonuna kadar devam eder.³⁰ Böylece uzatılan ses, mahrec uzunluğu kadar olur. Ses

²⁰ Aliyyü'l-Karî , *el-Minâhu'l-Fikriyye alâ Metni'l-Cezeriyye*, yy., tsz, s.17.

²¹ Tunus ve Irak nüshalarında "es-Selâs" şeklinde kayıtlıdır.

²² Rihvet: lügatte yumuşak olmak, manasına gelir. İstilahta ise, kendilerinde Rihvet sıfatı bulunan harflerin sükun ile okunması durumunda mahrece itimadın zayıf olması nedeniyle sesin nefesle beraber akmasına denir. Harfleri (حس حظ شص هذ و ضعت يا فذ) beytinde toplanmıştır. Bkz. İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaide-leri*, Şamil yay, İstanbul, 1980, s.214. (Çev.)

²³ Aliyyü'l-Karî, *el-Minahü'l Fikriyye*, s.15.

²⁴ Mehmûs, hems sıfatına sâhip olan harf demektir. Hems lügatte sesi gizlemeye veya sesin gizli olmasına denir. Tecvid ilminde, kendisinde hems sıfatı bulunan harfleri hareketli olarak telaffuz ederken nefesin sesle beraber akmasına denir. Hems harfleri zayıf harfler olduğu için tilâvet esnâsında mahrece itimatları da zayıftır. Hems sıfatlı harfler on tane olup şu beyitte toplanmışlardır: فحده شخص سكت Bkz: Saçaklızâde Muhammed b. Ebî Bekr el-Mer'âşi, Şerhu - Cühdü'l - Mukıll, Konya, 1286, s.28.

²⁵ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minahü'l Fikriyye*, s.15

²⁶ Mu'ceme kelimesi Tunus nüshasında kayıtlı değil.

²⁷ Irak nüshasında " fe yekûnü" şeklinde kayıtlıdır.

²⁸ Aliyyü'l-Kârî, *el-Minahü'l Fikriyye*, s.17 (el-Caberî İbrahim b. Ömer, ö.732; İbnü'l-Cezeri, *Gayetü'n-Nihâye*, I, 12; Buğetü'l-Vuât,I,420.

²⁹ Tunus nüshasında "el-Hurûfü'l Müstetîl" şeklinde kayıtlıdır.

³⁰ (T) İstitale harfi

mahrecin bitimiyle sona erer. Med harflerinde ise, ses mahrecin bitişiy-le bitmez, aksine devam eden nefesin bitimiyle biter. Bu yüzdendir ki, sesin uzaması uzun veya kısa³¹ olabilir. Bu, tıpkı borudan akan su gibidir. Fâ harfinde³² olduğu gibi dâd harfinde de, şîn harfinin tefeşşi'si³³ gibi olmasa da az bir tefeşşi özelliği vardır. Câberî'nin açıklaması böyledir.

Muhammed Mekkî de eserinde³⁴ tefeşşiyi, havanın yayılması şeklinde açıklamıştır. Ancak, bu yayılma, "dâd" (ض) mahrecini aşmayıp yayılmanın uzantısı, mahrecin uzunluğu kadar olup, fazla değildir. Şîn'in tefeşşisinde de zâ-ı mu'ceme (ظ)³⁵ harfinin mahrecine kadar uzama söz konusudur. Bu sebeple *er-Riâye* sahibi³⁶ dâd-ı mu'cemenin tefeşşisi için şöyle demiştir: Şüphesiz,³⁷ tecvîd ehli bir kârî'nin dâd (ض) harfini telaffuz ederken, tefhim, isti'lâ³⁸ ve mustatîle(istitâle) sıfatlarına dikkat etmesi gerekir. Böylece dâd harfi teleffuz edilirken dil kenarının azı dişlere yanaşır³⁹ sıkışmasıyla havanın çıkış sesi ortaya çıkar. Sonra Aliyyü'l Kârî, Zekeriyâ'nın (ö.926 / 1520)⁴⁰ sözünü şöyle nakleder: فمن (اضطر) ayetindeki⁴¹ dâd (ض) harfini tâ (ط) harfinden ayırmak gerekir.⁴² Aynı mahalde bulunmazlar, çünkü iki harf arasında bir benzerlik yoktur. "*er-Riâye*" adlı eserin müellifi der ki: "Dâd harfi, okunuş itibariyle zâ harfine benzer.⁴³Yine o, der ki, zâ-ı mu'ceme, ses itibariyle dâd-ı mu'ceme gibi telaffuz edilir. Çünkü her iki harfte ortak sıfat olarak itbâk, isti'lâ ve cehr sıfatları vardır.⁴⁴

³¹ Zahiriyeye Kütüphanesindeki nüshada bu kelimenin kaydı yoktur.

³² "Fî'lfai" kelimesi, asıl nüshada mükerrer ifade ile zikredilmiştir.

³³ Tefeşşi: lügatte yayılmak ve dağılmak anlamlarına gelir. İstilahta, şîn harfini telaffuz ederken sesin ağızda, zâ harfine varıncaya kadar uzanmasına denir. Karaçam, **Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kaideleri**, s.229. (Çev.)

³⁴ Mekkî, *er-Riâye*, s.135.

³⁵ Irak ve Tunus nüshasında dâd (ض) harfi şeklinde kayıtlıdır.

³⁶ Mekkî, *er-Riâye*, s. 184-185

³⁷ Bu ifade, Tunus nüshasında bulunmamaktadır.

³⁸ İsti'lâ: Lügatte, yükselme yüksek olma anlamlarına gelir Tecvid ilminde, isti'lâ harflerini tilâvet esnasında dilin, kökü ile beraber üst damağa kalkıp yükselmesine denir. İsti'lâ harfleri (خص ضغط فظ) harfleridir. Bkz.. Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr fî Kırâati'l Aşr, Beyrut.**, Trz. I, 202-203. (Çev.)

³⁹ Asıl nüshada zikredilen "Lima" ifâdesi, "*er-Riâye*"adlı serde "bima" şeklinde geçmektedir.

⁴⁰ Ed-Dekaiku'l Muhkeme fi Şerhi'l Mukaddime, s.25. Şeyh Zekeriya İbn Muhammed el-Ensârî. **el-Kevâkibü's-Sâire**, I,126; **ve'n-Nuru's-Safir**, s.120.

⁴¹ Bakara, 2/173, Mâide, 5/3, En'âm, 6/145,Nahl, 16/115.

⁴² Aliyyü'l- Kârî, **el-Minahü'l Fikriyye**, s. 39.

⁴³ Mekkî, *er-Riâye*, s.184.

⁴⁴ Mekkî, *er-Riâye*, s. 220.

Eğer her iki harfin mahreçleri farklı ve dâd (ض) harfinde istitâle sıfatı olmasaydı, zâ (ظ) harfi dâd (ض) harfi olurdu.

Aliyyü'l-Kârî'nin⁴⁵ zâ-ı (ظ) mu'cemeler babındaki açıklamalarının ta'lil yönü şunu ortaya çıkarmıştır: Dâd (ض)⁴⁶, kendisinde bulunan isti'lâ, itbâk ve cehr gibi kuvvet sıfatları ve lâm'ın mahrecine kadar uzanan istitâle sıfatı ile zâ harfinden ayrılmıştır.⁴⁷ Yâni, bu üç sıfat zâ-ı (ظ) mu'ceme içinde vardır, ancak duyum itibariyle dâd (ض) harfinin zâ (ظ) harfinden ayırt edilebilmesi için ayrıca onun istitâle sıfatına ihtiyacı da vardır.

er-Riâye sahibi şöyle der: “Bir okuyucu ne zaman dâd-ı mu'ceme telaffuzunda⁴⁸ tecvîd ölçüsünü aşarsa, bu harfi ya, zâ (ظ) şeklinde, ya da zâl-i (ذ) Mu'cemeteyn gibi okur”. Ve yine o der ki: “Ne zaman bir okuyucu, zâ-ı Mu'ceme lafzının tecvidinde ölçüyü kaçırırsa onu dâd (ض) ve zâl (ذ) gibi çıkarmış olur.”⁴⁹ Bunlara ilâve olarak Mekki şunları da söylemiştir: Bir okuyucu zâl-i mu'ceme'nin, terkik⁵⁰ ile okunmasına, özellikle de ondan sonra Kaaf (ق) harfi geldiğinde özen göstermesi gerekir. (ذ ق) örneğinde görüldüğü gibi. Aksi halde zâl harfi, dâd (ض) ve zâ (ظ) harfleri gibi okunur.⁵¹ Dâd, zâ ve zâl (ذ) harfleri, duyum (ses) itibariyle birbirlerinin aynıdır, ancak mahreç ve bazı sıfatlar yönüyle birbirlerinden ayrılırlar.”

Yine *er-Riâye* müellif: Birisi ض dâd-ı mücemenin bulunduğu kelimenin tecvidinde lâubâlî davrandığında (ظ) zâ-ı mü'ceme, ya da (ذ) zâ-mü'ceme gibi çıkarırlar. O yine der ki: “ Dâd harfi üzerinde yeterli alıştırtma yapmayan birine zor geldiği için imam ve kurrâ'dan birçok kimşenin dâd harfini hatalı okuduğunu gördüm. Dâd harfi mahreç açısından külfetli ve okuyucuya en zor gelen harftir.”⁵²

⁴⁵ Aliyyü'l- Karî, *el-Minahü'l Fikriyye*, s. 35.

⁴⁶ Tunus nüshasında “harfü'd-Dâdi” şeklinde kayıtlıdır.

⁴⁷ Aliyyü'l- Karî, *el-Minahü'l Fikriyye*, s. 34.

⁴⁸ Tunus nüshasında “nüshatü” şeklinde kayıtlıdır.

⁴⁹ Muhammed Mekki, *er-Riâye*, s. 185, 220.

⁵⁰ **Terkik:** Terkik, lügatte inceltmek, zayıflatmak anlamlarına gelir. İstilahta ise, tefhim harflerinin dışında kalan harflerin ince olunması anlamına gelir. Bkz. Karakılıç, *a.g.e.*, s. 48. (çev.)

⁵¹ Mekki, *er-Riâye*, s. 220.

⁵² Mekki, *er-Riâye*, s. 184.

Maksad bölümüne gelince: Bu bölümde birçok yörede dâd-ı mu'ceme⁵³ harfinin telaffuzunu, tâ-ı mühmele'nin sıfatları olan şiddet ve itbâk sıfatlarını bu harfe vermek ve tefhim özelliğini aşırı abartarak onu aynen tâ (ط) gibi okumak yaygınlaşmıştır. Bu okuyuş birkaç yönden⁵⁴ hatalıdır.

1- Şüphesiz (ض) muceme, rihvet harflerindedir ve telaffuzu esnasında ağız, tâ-i mühmele (ط) gibi değil, sâd (ص) harfinin telaffuzundaki gibi tabak şeklini alır, tabaklaşma miktarınca kalın okunur.

2-Tâ-ı mühmele, harflerin en kuvvetlisi olduğu halde rihvet harfine sahip bir harf gibi nasıl telaffuz edilebilir. Hatta okuyuşta mahir olduğunu iddia eden bazı kimselerin وَلَا الضَّالِّينَ⁵⁵ ayetindeki dâd harfini, الصراط⁵⁶ lafzındaki tâ (ط) harfinden daha kalın ve daha da kuvvetli okuduğu duyulur⁵⁷ ve (öyle okuduğu) anlaşılır.⁵⁸ Bu,⁵⁹ onların kırâatinin esasının sadece taklitten ibaret olduğunu gösterir. Aynı şekilde⁶⁰ O, şüpheden kendini alamaz ve ona tahrif girer. Çünkü o, kırâatinin esasını asıl üzerine dayandırmamıştır. *er-Riâye* adlı eserde de bu şekilde anlatılır.⁶¹

3-Aliyyü'l-Karî'nin de açıkladığı gibi dâd-ı mu'ceme(ض) ile tâ-ı mühmele (ط) arasında⁶² bir benzerlik bulunmamaktadır.⁶³ Bu bilgi daha önce de geçmişti.

4-Dâd (ض) harfindeki istitâle, şiddet sıfatını ortadan kaldırıyor. Çünkü istitâle, sesin uzamasıdır. Şiddet sıfatı ise, sesin tutulmasıdır. Yine, dâd (ض) harfinde bulunan tefeşşi sıfatı da, havanın tamamen akması demek olan ve en kuvvetli sıfat durumundaki itbâka engel oluyor.

⁵³ Tunus nüshasında mu'ceme kaydı yok. Ayrıca parantezden sonrası da diğer nüshalarda da bulunmamaktadır.

⁵⁴ Asıl nüshada "Li vücühin" ifadesi, Irak nüshasında "bi vücühin" şeklinde geçmektedir.

⁵⁵ Fatıha, 1/7.

⁵⁶ Fatıha, 1/6.

⁵⁷ Zahirîye kütüphanesindeki nüshada " nesmeu" şeklinde kayıtlıdır.

⁵⁸ Zahirîye kütüphanesindeki nüshada " fe nühissü" şeklinde kayıtlıdır.

⁵⁹ Asıl nüshada " zalike" şeklinde bulunan kelime, Tunus nüshasında " zake" şeklinde kayıtlıdır.

⁶⁰ Zahirîye kütüphanesinde "zalike " şeklinde geçmektedir.

⁶¹ Mekki, *er-Riâye*, s.89.

⁶² Zahirîye kütüphanesindeki nüshada "beyne " kaydı bulunmamaktadır.

⁶³ Aliyyü'l- Karî, *el-Minahü'l Fikriyye*, s.39.

5-Dâd-ı mu'ceme'ye (ض) ta'nın (ط) itbâkında olduğu gibi, en kuvvetli sıfat olan itbâk sıfatı verilirse, o takdirde dâd mahrecinden uzaklaşır. Çünkü en kuvvetli olan itbâk, dil ortasının üst damağa sıkıca yapışması anlamına gelmekte, böyle olunca da dâd (ض) harfinin mahreci olan dil kenarı azı dişlerden uzaklaşarak dil ucu üst ön dişlerin diplerine⁶⁴ yaklaşır. Bu, tamamen tâ (ط) harfinin mahrecidir. Buna İbnü'l-Cezerî, "et-Temhîd" adlı eserinde şu şekilde işaret eder: Bazı kişiler, dâd-ı mu'ceme'yi mahrecine uygun olarak çıkaramayıp⁶⁵ tâ-i mühmele (ط) ile karışık bir şekilde tâ (ط) harfinin mahrecinden çıkarıyorlar. Mısırlıların çoğu ve bazı Mağribliler⁶⁶ böyledir.⁶⁷

Aliyyü'l- Kârî de bazı kişilerin, dâd (ض) harfini Mısırlılar gibi tâ (ط) şeklinde mahrecinden çıkardıklarını söylemiştir. ⁶⁸ Aliyyü'l Kârî'nin demek istediği şudur: Bu kimseler dâd (ض) harfini okuyacak iken okuyuşlarını ât-ı mühmele (ط) gibi yaptıklarında dâd'ın (ض) mahreci tâ (ط) harfine kayar. O zaman bu harfe dâd (ض) değil de tâ (ط) demek daha doğru olur. En doğrusunu Allah bilir.

6-Şüphesiz, daha önce de zikredildiği gibi dâd (ض) harfini, ğayn (غ) harfinde olduğu gibi ses akışı verilerek okumak gerekir. Şimdi vicedanına danış, dâd (ض) harfini tâ (ط) harfi gibi okuduğunda dâd (ض) harfiyle beraber ses akışı gerçekleşiyor mu?

7- Daha önce de açıklandığı gibi dâd (ض) ile zâ (ظ) harfleri duyum (ses) olarak birbirlerine benzemektedirler.

MAKSADIN AÇIKLANMASI

Muhakkak dâd-ı mu'ceme'yi⁶⁹ (ض) , mahreç ve sıfatlarda mutlak olarak tâ-ı mühmele (ط) gibi okumak lahn-ı celîdir ⁷⁰ ve sırf hatadır.

⁶⁴ Irak ve Tunus nushlarında "asl" şeklinde kayıtlıdır.

⁶⁵ Zahiriyye ile Tunus kütüphanelerinde " veminhüm men lâ yüsülü'-d-dâd e'l-Mu'ceme" şeklinde geçmektedir.

⁶⁶ Dört nüsha da da "el-ğarbu" şeklinde geçer.

⁶⁷ Muhammed b. Muhammed İbnü'l- Cezerî , *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvid* , Beyrut, s.141.

⁶⁸ Aliyyü'l- Kârî, *el-Minahü'l Fikriyye*, s. 34.

⁶⁹ Asıl nüshada, "el-mühmele" şeklinde geçmektedir.

⁷⁰ Lahn: lügatte hata etmek ve doğrudan sapmak anlamlarına gelir. Tecvid ilminde ise, tecvid kurallarına uymamaktan dolayı ortaya çıkan okuyuş hatalarına denir. Lahn-ı celî ve lahn-ı hafî olmak üzere ikiye ayrılır. Lahn-ı Celî açık ve belirgin olarak yapılan tecvid hatasıdır ki, bir harfin başka bir harfle değiştirilmesi veya harekenin başka bir

Dâd (ض) harfini, zâ (ظ) harfi gibi okumak ta böyledir. Ancak bazı fukahâ, dâd (ض) ile zâ (ظ) harfini birbirinden ayırmak zor olduğu için (ض) harfini, zâ (ظ) gibi okumak namazı bozmaz demişlerdir. Bu, iki hatadan en ehven olanıdır.

Dâd harfini, duyumda tâ-i mühmele (ط) harfi gibi yani dil kenarının azı dişlerine yaklaştırılması (yapıştırılması) suretiyle okursan dâd (ض) harfini mahrecinden çıkarayım derken, aynı zamanda en kuvvetli sıfatlardan olan tâ-i mühmeledeki (ط) itbâk, şiddet, istitâle ve tefhîmi ona, yani dâd (ض) harfine vermiş olursun. Bu ise, dâd (ض) harfinden rihvet, istitâle ve tefeşşî'yi kaldırmak demektir. Çünkü o, rihvet,⁷¹ istitâle, tefeşşî, itbâk ve tefhîm sıfatlarına sahip olan dad (ص) gibi bir harftir.⁷² Bu durumda, bir yönden hata bir yönden de isabet etmiş olursun. Bu da lahn-ı hafî'dir. Bun da ise azap korkusu vardır. Şüphesiz⁷³ bu hata bütün kurra'nın bildiği hatalardandır. Böyle bir okuyuş tarzı her ne kadar meşhur olsa da İnşallah namazı bozmaz.

Dâd (ض) harfinin beşinci özelliği bölümünde duyduğun gibi, kuvvetli tarzdaki bir itbâk, onu mahrecinden uzaklaştırır. Ancak sen onun mahrecini duyum itibariyle zâ-i mu'ceme (ظ) gibi kılacak olursan, yani dilin kenarını azı dişlerine yapıştırıp yaklaştırır ve de ona za-i mu'cemenin (ظ) söz konusu sıfatlarını verecek olursan, (bilesin ki bu uygulama) vasat derecede itbâk ve tefhîm özellikleri ile birlikte (rehavet)⁷⁴ cehr, istitâle ve az da olsa tefeşşî sıfatları vermiş olursun.

İşte bu⁷⁵ okuyuş, kırâat imamlarının kitaplarındaki sözleriyle te'yîd edilen doğru bir okuyuş biçimidir. Kullarını başarıya ulaştıran Allah'a ham dolsun!

Hâtîme Bölümüne Gelince: Bu bölüm maksad kısmında anlatılanlardan akla gelebilecek tereddütleri ortadan kaldırmayı amaçlar.

harekeyle değiştirilmesi ve yahut ta sükûn'u hareke ile değiştirmek şeklinde meydana gelir. Lahn-ı Hafî ise, ihfâ, ıklâb vb. tecvîd kurallarını terk etmektir. Medleri terk etmek, kasr ile okunması gereken yerde kasr yapmamak gibi. Kur'ân okunurken bu gibi hatalardan sakınmak gerekmektedir. Bkz. Karaçam, **Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri**, s. 251-254; Remzi Ateşyürek, **Kur'ân Okuma ve Tecvîd**, Samsun, 2001, s. 84-86.

⁷¹ Asıl nüshada "rihvün" lafzı Tunus nüshasında "rihvetün" şeklinde kayıtlıdır.

⁷² Tunus nüshasında harf kelimesi yerine "min" lafzı kayıtlıdır.

⁷³ Tunus nüshasında "fe inne" şeklinde kayıtlıdır.

⁷⁴ Zahirîye nüshasında "rihvet" şeklindedir.

⁷⁵ Zahirîye nüshasında "ve haza" şeklinde kayıtlıdır.

Soru: 1. Eğer derssen ki, dâd-ı mu'ceme'de (ض) tâ (ط) harfinde bulunan kuvvetli sıfatlardan cehr, itbâk ve isti'lâ bulunmaktadır, bu yüzden o da aynı şekilde ⁷⁶ tâ (ط) harfi gibi okunabilir.

Cevap: Ben de derim ki: Dâd (ض) harfi, rihvette olduğu gibi diğer sıfatlarda da zâ (ظ) harfi ile ortak durumdadır. Ancak dâd (ض) harfinin itbâk'ı, daha önce belirtildiği gibi ta-i mühmelenin itbâk'ı gibi değil, sâd (ص) harfinin itbâk'ı kadardır. Bu harfteki tefhîm, isti'lâ ve itbâk ölçüsündedir. Dâd harfinde ayrıca sesin uzamasını gerektiren istitâle sıfatı da vardır. Yine onda (ض harfinde), havanın yavaş yavaş yayılmasını gerektiren az da olsa tefeşşî sıfatı da bulunmaktadır. Dâd harfi söz konusu bu iki özelliği ile diğer üç harften ayrılır. Aynı şekilde dâd (ض), rihvet ve itbaknın azlığıyla ta (ط) dan, Cehr ve safir sıfatlarına sahip olmasıyla da sâd (ص) dan ayrılır.⁷⁷

Özetle, dâd-ı mu'ceme (ض), zâ-i mu'ceme'ye (ظ) benzer, tâ (ط) harfine değil. Öyle ise bunu iyice kavrayınız!⁷⁸ Her türlü noksanlıklardan beri olan yüce Allah, bizi ve sizi başarıya ulaştırır.

Soru 2: Eğer⁷⁹ sen: “söz konusu bu hatalı⁸⁰ okuyuş çok geniş bölgelerde nasıl yaygın hale geldi?” diyecek olursan; Ben de derim ki; Sen “**er-Riâye**” müellifinin şöyle dediğini duymadın mı?:

“Dâd harfinin bulunduğu kelimeyi, gördüğüm imam ve Kurra'nın çoğu telaffuzunu hatalı yapmaktadır. Onların bu hatası, telaffuzundaki zorluğu nedeniyle üzerinde yeteri kadar alıştırmama yapmamalarından kaynaklanmaktadır. Mekki yine der ki: “Mahrecinden külfetli olarak çıkan en zor harf dâd (ض) harfidir.”

Bu hatalı okuyuş, tâ h.420⁸¹ tarihinde başladı⁸² ve zamanımızda (günümüzde) bu yanlışlık hâlâ sürmektedir. Bunu böyle değerlendi-

⁷⁶ Irak ve Tunus nüshalarında “ve liza” şeklinde kayıtlıdır.

⁷⁷ **Safir**:Lügatta olarak safir, ıslık ve kuş sesine denir. Tecvid ıstılahı olarak kendilerinde safir sıfatı bulunan sâd, sîn ve zây harflerini okurken, kuş veya ıslık sesine benzer bir şekilde kuvvetli ve keskin bir sesin çıkmasına denir. Bu harfler mahrecinden çıkarken kuş veya ıslık sesini andıran bir tarzda çıkar. Karaçam, **Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri**, s 222. (Çev.).

⁷⁸ Tunus nüshasında “tekil olarak, “fe tedeber... ve “ve iyyake” şeklinde, diğer nüshalarda parentez içerisinde gösterilmiştir.

⁷⁹ Tunus ve Zahirîyye nüshalarında “ve in” şeklinde kayıtlıdır.

⁸⁰ Tunus nüshasında “Tasfir” şeklindedir.

⁸¹ Mekki'nin 1973 Dımeşk baskılı **er-Riâye** isimli eserinin 42-43.sahifelerinde şöyle bir bilgi bulunmaktadır. “390 senesinde bu kitabı yazmak e tertip etmek gönlüme doğ-

rin.⁸³ Belli ki bu yanlış okuyuş Mısırlıların hatalı okuyuşundan kaynaklanarak yayıldı.⁸⁴

Bu hatanın yayılması, tecvîd kitaplarında râ harfinin tekrîrinin izhârının yapılmamasıyla ilgili pek çok uyarıyla dolu olmasına rağmen yine de yapılıyor olmasından daha garip değildir.

Aynı şekilde, er-Rahmânirrahîm⁸⁵ deki şeddeli ra (,) harflerinde yapılan taklîl'in ⁸⁶ yaygınlaşmış olması da bir hatadır.

Riâye sahibi⁸⁷ bu konuyu şöyle izah eder: “ Râ (,) harfi şeddeli olarak okunduğunda, okuyucuya ra (,) ‘nın tekrîrinin ihfâsını (gizliliğini) koruması, teşdidini (şeddesini) de kuvvetli yapması gerekir.

Mekki'nin sözleri şöylece özetlenebilir: Şeddeli harfler içerisinde şeddesi en mübâlağalı okunacak harf, râ (,) dır. Diğer taraftan her türlü noksanlıklardan arınmış⁸⁸ ve şânı yüce Allah, yüce kitabını⁸⁹ kelimelerinde ve edâ keyfiyetinde muhtemel tahriflerden korumuş ve bu hususu uhdesine almıştır. Zira Allah, âlimleri kitabın kelimelerini ezberleme ve yazdıkları eserlerinde harflerinin sıfatlarını, gerçeği isteyen kimsenin mutlaka bulacağı şekilde açıklamalar yapmaları konusunda muvaffak kılmıştır. Bir de şunu vurgulamak gerekir: Bir mukri'nin ⁹⁰ hocasını taklitle yetinmesi doğru değildir. Bilakis o, Muhammed Mekki'nin er-**Riâye** adlı eseri gibi geniş açıklamalı kitaplardan harflerin sıfatları hakkında bilgi talep etmelidir. Eğer böyle yapmazsa, (şunu

muştı. O zaman aklıma takılan (bu) konuyu açıklayıcı notlarla kaleme almayı düşündüm ancak bu konuda önceden yazılmış bir eser bulamadığım için yazmaktan vazgeçtim. Zaman sonra Allah niyetimi kuvvetlendirdi ve yaklaşık otuz sene sonra kitabı tamamlama konusundaki görüşümü yeniledi ve bu işi bana kolaylaştırdı. Gerekli bilgileri elde etmemi sağladı ve eserin yazılması hususunda benden yardımlarını da esirgemedi.”

⁸² Bu bilgi Mekki'nin er-Riâye adlı eserinin 42. sahifesinde geçmektedir.

⁸³ Irak nüshasında bu kayıt bulunmamaktadır.

⁸⁴ Terceme ettiğimiz metinde geçen “kad” lafzı zahiriye nüshasında kayıtlı değildir.

⁸⁵ Fatiha 1/3ve benzeri ayetlerde.

⁸⁶**Taklîl**: Diğer adı imale-i suğradır. İmâle, lügatte meylettirmek, eğmek, bükme anlamlarına gelir. Tecvid ve Kirâat ilminde fetha harekeyi kesreye harekeye doğru meylettirmek demektir. İmâle-i suğra ise, fetha harekeyi, halis fetha ile kesre arasında, fethaya yakın bir tarzda meylettirerek okumak anlamına gelmektedir. İbnü'l-Cezeri, **en-Neşr**, II, 30.

⁸⁷ Muhammed Mekki, **er-Riâye**, s. 255.

⁸⁸ Zahriyye nüshasında bu ayt yoktur.

⁸⁹ Bu kelimedenden sonra zahiriyye nüshasında “kema veadehü” lafzı kayıtlıdır.

⁹⁰**Mukri**:Kirâat kelimesinden gelmektedir. Kur'an okuyan veya Kur'an okumasını öğreten veyahut ta Kur'an'ı bir başkasına öğretmek amacıyla okutan ve ya Kur'an'dan ezber yaptıran kişiye denir. Bkz. Ferid Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi, Ankara,1999, s.681. (Çev.)

aklından çıkarmamalıdır.): Belki de o veya onun üstadları bazı harfler-
de hataya düşmüş ve bu harfleri tahrif etmiş olabilirler.

“**Riâye**” sahibi şöyle dedi: Kurrâ (kıraat âlimleri) tecvîd ilminde
birbirlerinden üstündürler. Onlardan bazıları tecvîd ilmini rivâyet,
kıyâs ve temyîz açısından bilir. İşte bu kimse mütehassıs⁹¹ ve anlayışlı
kişidir.

Diğerleri de sadece duyma ve taklit açısından bilebilir. Bu bilgi
zayıf sanıdan ibarettir, onun bilgisine kısa sürede şek ve şüphe bulaşır
ve onun bilgisine tahrif⁹² ve tashîf⁹³ dâhil olur. Çünkü⁹⁴ o bilgisini ne
bir temel üzerine binâ etmiş ne de bir anlayarak nakletmiştir. .

Kıraat konusunda sadece “mukaddime” ve “risâle” niteliğindeki
eserlerle iktifâ etmemek gerekir. Çünkü bunlar yeterli olmaz. Gerçeği
öğrendikten sonra bir müslüman’ın hatada ısrarcı olmaması gerekir.

İlâhî rahmete muhtaç bu fakir der ki: her türlü noksanlardan
arınmış yüce⁹⁵ Allah bizi başarıya ulaştırdı, onlara bu yolu gösterdim,
yanlışlıklarını delillerle ispatladım. Bundan sonra yine şüpheyi düşer-
lerse “Artık bundan sonra neye inanacaksınız.”⁹⁶ İyi işleri tamamlayan
izzet ve celal sahibi Allah’a hamd olsun. “Güç ve kuvvet sahibi Rabbin,
onların işnâd ettikleri vasıflardan münezzehdir. Selam tüm peygamberle-
re ve hamd âlemlerin Rabbi Allah’a”.

⁹¹ Tercüme ettiğimiz metinde “ el-hazik” şeklindeki ifade, **er-Riâye** adlı eserde ve diğer
nüshalarda ve asıl nüshada “el-hızgü” şeklindedir.

⁹² **Tahrîf**: Harflerin yerini değiştirme, bozma, kalem oynatma, değiştirme; bir ibarenin
anlamını değiştirme. Devellioğlu, **a.g.e.**, s.1021. (Çev.)

⁹³ **Tashîf**: Yazı yazarken kelimeyi yanlış yazma, yanlış yazma. Devellioğlu,
a.g.e., s.1037. (Çev.)

⁹⁴ Zahirîye nüshasına “lem yebni kıraatehü” şeklinde kayıt vardır.

⁹⁵ Irak ve Tunus nüshalarında bu kayıt bulunmamaktadır.

⁹⁶ Araf , 7/185.